

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

02/03/2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29/06/2021

Doç. Dr. Oktay BOZAN
Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
oktaybozan210@gmail.com

**1262/1846 TARİHLİ ÇÜNGÜŞ KEFALET DEFTERİNE GÖRE ÇÜNGÜŞ KAZASININ
SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**

Öz

Tarih boyunca devletlerin en önemli gündemlerinden birisi güvenlidir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, tebaası arasındaki uyum ve mutabakatın sağlanması, sağlıklı toplumsal yaşam alanlarının oluşturulması ve güvenlikleri ile birlikte devamlılıklarının da sağlanması açısından kefalet sistemine başvurmuştur. Bu çalışmada 2663 nolu ve 1846 tarihli Çüngüş Kefalet Defteri ele alınmıştır. Defterde Çüngüş kasabası ve kazaya bağlı köylerde yaşayan tüm yetişkin erkekler birbirlerine kefil yazılmışlardır. Güvenlik amacıyla düzenlenmiş olan bu defter kişilerin isimlerinin yanı sıra onlara dair çok önemli verileri de içermektedir. Defterdeki söz konusu verilerden hareketle Çüngüş kazasının XIX. yüzyıl ortalarındaki idari yapısı, demografik durumu, sosyal ve ekonomik yapısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çüngüş, Nüfus, Kefalet, Müslim, Ermeni.

**SOCIAL AND ECONOMIC STATUS OF CHUNGUSH DISTRICT ACCORDING TO
BAIL RECORDS DATED 1262/1846**

Abstract

Security is one of the most important agendas of states throughout history. In this context, the Ottoman Empire applied to the bail system in order to ensure harmony and consensus among its subjects, to create healthy social living areas, and to ensure their continuity with their security. In this research, the Chungush Bail Book numbered 2663 and dated 1846 is examined. In the book, all adult males living in Chungush town and the villages connected to the county were written as bailor for each other. This book, which has been arranged for security purposes, contains very important data about the persons as well as their names. XIX of the Based on the aforementioned data in the book, administrative structure, demographic situation, social and economic structure of Chungush district in the middle of the 19th century is discussed.

Keywords: Chungush, Population, Bail, Muslim, Armenian.

Giriş

Bir fıkıh terimi olarak kefalet, “bir hakkın güvenceye bağlanması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılması veya birinin tesliminin üstlenmesi” anlamına gelmektedir (Apaydın, 2002: 168). Başka bir ifadede, birinin vereceği meblağı veya yapacağı bir işi yerine getirmediği takdirde onun yerine yapmayı kabul etmek şeklinde tanımlanmıştır (Şemsettin Sami, 2017:1181). Kefaletin genel olarak şahsa kefalet (el-kefâle bi'n-nefs) ve mala kefalet (el-kefâlebi'l-mâl) olmak üzere iki türünden bahsedilir. Şahsa kefaletle aynı anlamda olmak üzere literatürde "el-kefâle bi'l-beden, el-kefâle bi'l-vech, damânü'i- vech" tabirleri de kullanılır (Apaydın, 2002: 170).

Osmanlı Devleti'nde kefalet sistemi, gerek insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde gerekse de devlet-reaya ilişkilerinde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıl başlarından itibaren kefalet sisteminin var olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu dönemde görülen Celali isyanları, suhte, levent ve çiftbozanların kanun dışı hareketlerine karşı düzeni korumak için devlet, ilk olarak 1512'de İstanbul ve çevresinde çıkan karşılıklı bertaraf etmek amacıyla kefalet sistemini uygulamaya koymuştur (Toprak, 2015: 31). Kefalet sistemi, gerek insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde ve gerekse devlet-reaya ilişkilerinde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak bu kullanım alanının ticari işlemlerde özellikle alacak ve borç konularında yoğunluk kazandığı görülür. Kefil isteyen taraf, ileride muhtemel mağduriyeti bir anlamda sigorta ettirmiş olurdu. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ortaya çıkabilecek olası olumsuzlukları gidermek ve kamunun zarara uğramasını önlemek için devlet işlerinde de yaygın bir şekilde kefil istenmekteydi (Çelik, 2014: 23).

Osmanlılar zamanında iktisadî ve ticarî işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde kefaletle müracaat edildiği gibi, toplumda asayişin sağlanması ve suçların önlenmesi için “nefse kefalet” uygulamasının çok sık olarak başvurulan bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar gerek devlet ile olan ilişkilerinde gerekse birbirleriyle olan ilişkilerinde “kefalet-i müteselsile” ile birbirlerine bağlanmışlardır. Yoğun olarak vatandaşların alacak ve borç gibi ticarî meselelerde kefaletle başvurduğu görülse de kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ortaya çıkabilecek muhtemel olumsuzlukları gidermek ve kamunun zarara uğramasını önlemek için devlet işlerinde de kefaletle başvurulmuştur (Toprak, 2015: 29).

Kefalet sistemiyle devlet, gerek gördükçe yerleşim birimi ayırt etmeksizin erkekleri kefile bağlayıp halkın birbirine karşı sorumlu olmaları yoluna giderdi. Köy, kasaba ve şehirlerde bütün erkekler gruplar halinde mahkemeye getirilir, her erkek özellikle genç bir erkeğe kefil olur, köyün veya mahallenin kethüdası (muhtarları) da kefillere kefil olur, imam ya da papaz da kethüda ile birlikte hepsinin kefilliğini kabul ederdi (Akdağ, 1995: 212). Herhangi bir şahsa kefil olmak, kefil olan için birtakım yükümlülükleri beraberinde getirirdi. Bir şahıs şu veya bu suçu işleyip firar ederse suçluyu bulup yargıya teslim etmek kefilin göreviydi. Hatta kefil olan şahıs, suçlu getirilinceye kadar hapsedilmekteydi (Saydam, 1997: 72). Görüldüğü üzere kefalet, devletin nizamlarına uyulması ve iç güvenliğin sağlanması amacına matuftur.

Kefalet Defterleri, Osmanlılarda asayiş ve güvenliğin temini amacıyla, XV. yüzyıldan itibaren başta İstanbul olmak üzere birçok eyalette tutulmuştur. Sultan III. Selim'in tahta geçmesinden itibaren yoğun olarak tanzim edilen bu defterler, yerleşim biriminde yaşayan tüm erkek fertlerin, kefilleriyle birlikte, isimlerinin kaydedildiği nüfus kayıtları hükmündedir. Bu defterlerin bir kısmı esnaf ağırlıklı olarak ticarî nitelikli kayıtlar olsa da, sadece güvenlik amaçlı hazırlanan ve yerleşim birimindeki tüm aile reisleri ile yalnız yaşayan (mücerred) fertlerin kaydedildiği defterler de vardır. Bu defterler belli bir sisteme göre düzenlenirdi. Kefalet yoklamaları, genellikle kadınlar vasıtasıyla yapılmakta ve sicile kaydedilmekteydi. Bu tür yoklamalara ihtiyaç duyulduğunda, ilk olarak kadınlara ferman yazılmaktaydı. Kefalet yoklamalarının yapılması sırasında kolluk güçlerinin de önemli rolleri olurdu. Kadınlar ve yoklama yapmakla görevli kişiler, sayımları bizzat kendileri yapmayıp yerlerine bu işi yapabilecek görevliler tayin ederlerdi. Yoklamaları yerinde gerçekleştiren görevliler, sayımdan sonra düzenledikleri defterleri kadınlıktaki sicile kaydettirirdi. Ayrıca ilgili yerlere defterin suretleri gönderilirdi. Yoklaması yapılan yerleşim birimi bölgelere ayrılabilirdi. Bu durumda her bölge için ayrı bir memur tayin edilirdi. Kefalet defterlerinin üst yazıları veya mühürlerden yoklamacı olarak haseki, voyvoda, kethüda, topçubaşı ve mukataacı gibi görevlilerin

tain edildiği bilinmektedir. Bazılarında ise yoklamacıların isimleri açıkça yazılmamış, defterin sonuna sadece mühürleri basılmıştır. Şahısların isimleri, meslekleri, memleketleri, lakapları, oturdukları mahalleleri ve kefillerinin isimleri açık olarak tutulan defterlere kaydedilmekteydi. Defterleri tutan şahıslar farklı olduğu için defterlere kaydedilen bilgilerin tanzim şekilleri de farklılık göstermektedir (Toprak, 2015: 40).

Çüngüş Kefalet Defteri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde NFS.d. kodlu ve 2663 noluudur. Ciltli ve ebrulu olan defter 40 varak olup, 29 Zilhicce 1262 (18 Aralık 1846) tarihlidir. Ebrulu kapağın ortasında bir kalp şekli ve ortasında “*Maaden-i Hümayun Eyaletinde Kain Çüngüş Kazası Reayasının Kefalet Defteridir*” ibaresi yer almaktadır. Defterin bir kâtip tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Defterin ilk sayfasında “*Çüngüş kasabasının ve tevâbi’ kurâlarının bi’l-cümle mille-i reâyanın suret-i kefalet defteridir*” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeden açıkça anlaşıldığı üzere Çüngüş kasabasının ve kazaya bağlı köylerdeki tüm reayanın deftere kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Çüngüş Kefalet Defteri yoklamasında gerek şehirdeki mahallelerde oturan ahali, gerekse de köy halkı ikişerli olarak birbirine kefil yapılmıştır. Şahısların ve kefillerinin isimlerinin yazıldığı listesinin altına birer kefalet senedi yazılmıştır. Kefalet senetlerinin altında mahallenin imamı, muhtâr-ı evvel ve muhtâr-ı sâni ile ahaliden en az iki kişinin mührü bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin oturduğu yerleşim birimlerinin de kefalet listeleri aynı yöntemle hazırlanmış, listelerin sonuna kefalet senedi eklenmiş ve muhtarlar ve kocabaşlar tarafından mühürlenmiştir. Çüngüş kasabasındaki Ermenilerin tamamı sıralandıktan sonra listenin sonuna tek kefalet senedi eklenmiştir. Bu kefalet senedinde beş keşiş, üç kocabaş, bir muhbir-i evvel ve bir muhbir-i sani yer almıştır. Kasaba merkezindeki gayrimüslimlerden sonra Çüngüş’e bağlı Adış köyünün kefalet yoklaması yapılmış ve devamındaki kefalet senedini sekiz kocabaş mühürlemiştir. Bundan sonra kasaba merkezindeki iki Müslüman mahallesinin kefalet yoklamaları ayrı ayrı yapılmıştır. Kazaya bağlı köylerden iki veya daha fazlasının yoklaması yapıldıktan sonra oluşturulan kefalet senedi mühürlenmiştir. Genellikle birbirine yakın olan köylerin ortak bir kefalet metnini imzaladıkları görülmektedir. Mesela, Hoya, Adış, Karakilise ve Hindi Baba köylerinin kefalet yoklaması tamamlandıktan sonra tanzim edilen kefalet senedini bu köylerden muhtar ve ihtiyar heyeti mühürlemiştir. Kefalet taahhüt senedinin sabit bir metin olduğu sadece köyler ve mahalleler değiştiğinde küçük birtakım değişiklikler olduğu görülmektedir.

Kefalet metninde birtakım taahhütler ve sorumluluklar hatırlatılmıştır. Metin “*Çüngüş kasabasına/kazâsına tâbi kurâlar/mahallelerin ahâli ve ihtiyârâmı bulunduğumuz*” ifadesi ile başlamaktadır. Bunun devamında ilgili köylerin ve mahallelerin tüm ahali ve sakinlerinin birbirlerine kefil oldukları, herkesin iş ve güçleriyle meşgul olacakları, yapılan kefalet gereğince herhangi bir “*hilâfi hâl u hareketde*” bulunmayacağı ifade edilmiştir. Ruhsatsız silah taşıyan, tezkireli ve tezkiresiz köy ahalisinden olup ticaret nedeniyle başka yerlere gidip dönen veya yabancı kişilerin misafir amacıyla köye gelen kişilerin zaman kaybedilmeden valiye ve güvenlik kuvvetlerine bildirilmesi istenmiştir. Bu arada askerden firar ederek köylerden birinin hanesinde saklanan kişiler ile izinli olarak memleketine gelenler haber alındığında zaman kaybedilmeden bunların yakalanarak güvenlik kuvvetlerine teslim edilmesi vurgulanmıştır. Özetle kefilsiz ve ahvali meçhul kimselerin köylerde saklanmasına müsaade edilmeyeceği, vergi ve yükümlülüklerin zamanında ödenmesine özen gösterileceği, bu hususlara riayet edileceği aksi bir davranışta bulunulmayacağı taahhüt edilmiştir.

Çüngüş kaza merkezi mahalle esas alınarak yazılmıştır. Defterin ilk 13 sayfasında gayrimüslimlere ait bilgiler yer almaktadır. Ermenilerin ise beş mahalle ve Çüngüş’e bağlı tek Ermeni köyü olan Adış’da yaşadıkları görülmektedir. Mahalle-i Zimmiyan şeklinde başlayan Ermeni mahallelerin keşiş adıyla adlandırılması dikkat çekmektedir. Defterdeki ilk mahalle Mahalle-i Zimmiyan Keşiş-i Haço şeklinde verildikten sonra diğer mahalleler “*diğer*” veya “*diğeri*” şeklinde ifade edilmiştir. Bazılarında keşiş ifadesi isimden önce kullanılırken bir kısmında isimden sonra kullanılmıştır. Bu konuda kâtipin özensiz bir usul takip ettiğini söyleyebiliriz. Kaza merkezindeki dört mahalle verildikten sonra “*Karye-i Adış Tabii-i Çüngüş*” başlığı ile Adış köyüne geçilmiştir. Ancak bundan sonraki tekrar “*diğer keşiş...*” başlığı altında üç mahalle daha ilave edilmiştir. Bu mahallelerin Adış köyüne mi yoksa Çüngüş merkezine mi ait olduğu belirtilmemiştir. Büyük bir

ihtimalle buradaki mahalleler Adış köyüne ait mahalleler olmalıdır. Köylerde genellikle mahalle uygulaması çok rastlanılan bir durum olmamasına rağmen söz konusu kefalet defterinde mahalle üzerinden bir tanımlama ile karşılaşmaktayız.

Ermeni mahallelerinden sonra Müslümanların yaşadığı mahalle ve köylere geçilmiştir. Kaza merkezi “Kasaba-i Çüngüş” diye ifade edildikten sonra “Mahalle-i Cami-i Sûk”da ikamet eden Müslümanlar yazılmıştır. Akabinde ise Cami-i Kebir Mahallesi ve Çüngüş civarında Hasan Dede Tekkesi sıralanmıştır. İlk olarak yazılan köy, Çüngüş’ün güneyinde buluna Hoya’dır. Bu köy “Karye-i Hoya Tabi-i Çüngüş” şeklinde ifade edilmiştir. Mezralar ise “Mezra-i Ürgüt Tabi-i Karye-i An Miriye (Ermiye)” şeklinde ifade edilmiştir. Defterde yazılan en son köy Silvas (Salvaz) köyüdür. Kaza merkezindeki mahallelere bakıldığı zaman Müslümanların Cami-i Kebir ve Cami-i Sûk mahallelerinde yaşadığı ve bu mahallelerde hiçbir Ermeni’nin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Mahalle ve köyler yazılırken genellikle en önemli şahsiyetlerin (imam, muhtar, ağa, molla, hacı vs) başa yazıldığı ve bu kişilerin birbirlerine kefil olduğu dikkat çekmektedir. Mesela Ermiye ve Avut köylerinde imam ve muhtarın birbirlerinin kefil olduğu görülmektedir. Kefalet defterine göre kazanın en önemli yöneticilerinden Müftü Ebubekir Efendi’nin Hindi Baba köyünde, kaza müdürü Şahin Ağa’nın da Salvaz’lı olduğu dikkat çekmektedir. Salvaz köyü İmamı Molla Tilo b. Osman Kâhya’nın kefil Şahin Ağa’dır. Şahin Ağa’nın kefil ise Osman Kâhya’dır. Bazı kişilerin isimlerinin önünde kızır ve kâhya gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu ifadeler “muhtar” anlamında kullanılmaktadır.

1. İsimler ve Lakaplar

Kefalet Defteri’nin başında gayrimüslimlere yer verilmiştir. Kâtibinin özellikle gayrimüslim isimleri konusunda yetkin olmadığı ve çok özensiz davrandığı anlaşılmaktadır. Mesela Kaspar ismi bazen Kespar, bazen de Kesper olarak verilmiştir. Kokas ismi bazen Gokas şeklinde yazılmaktadır. Evanes ismi bazen İvanes şeklinde yazılmıştır. Kirkor ismi bazen Kirikor olarak geçmektedir. Minas ismi bazen “sin” bazen de “sad” ile yazılmıştır. Agob ifadesi bazen İkob veya İgob olarak geçmektedir. Hacar ismi bazen Hacir olarak yazılmaktadır. Gögo ismi bazen Koko diye yazılmıştır. Önce “ke” ile yazılan isim daha sonra “ka” harfi ile yazılmıştır. Mardiros ismi genellikle Mardures şeklinde yazılmıştır. Bununla birlikte ismin sonundaki “sin” harfi bazen “sad” harfi kullanılmıştır. Vartan ismindeki “te” harfi yerine bazen “tı” harfi kullanılmıştır. Serkis ismi bazı yerlerde Serkiz olarak yazılmıştır. Matos ismi bazen “sin” bazen de “sad” harfi ile yazılmıştır.

Birçok yerde kefil olunan kişi ile kefil olan kişinin aynı olması da muhtemelen dikkatsizlikten kaynaklanan bir hata olmalıdır. Ermenilerde en yaygın olarak kullanılan isimler Oseb, Ohannes, Haço, Kirkor, Karabet, Agob, Bedros, Nikoğos, Serkis’dir. Keşiş ifadeleri sıfat olmasına rağmen bazı yerlerde isimden sonra kullanılmıştır. Benzer bir şekilde Ağa ifadesi de isimlerden önce kullanılmıştır. Bu durum yukarıda da ifade edildiği üzere muhtemelen kâtibin dikkatsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle defterde uygulama birliği gözükmemektedir.

Gayrimüslimlerde genellikle oğlu-baba arasında Arapça “veled” ifadesi kullanılmaktadır. Ancak bazen “oğlu” ibaresine de yer verilmiştir. Torun yerine genellikle “hafid” ibaresi kullanılmıştır. Gayrimüslimlerin önemli bir kısmı bir meslek ve lakapları ile anılmıştır. Bazen isim yerine kişinin sadece mesleğinin de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Çerçi Hacir veled-i Öksüz, Bennan Serkis veled-i Minareci, Köşger Giragos veled-i Fırıncı Miço, Nikoğos veled-i Davulcu, Boğos veled-i Davulcu Melkon, Kirikor veled-i Sabuncu İgo, Karındaşı Beydiros zimmî, Zurnacı Melkon ve Mardures veled-i Boz Ohannes. Defterdeki Ermeni isimlerinden bazıları Türkçe veya Türkçe’yi andırmaktadır. Yayla, Yağmur, Murat vb isimler Ermeniler tarafından kullanılmaktadır.

Kefaletler karındaşı (kardeşi), oğlu, babası, amisi (amcası), dedesi, torunu (hafidi), damadı, öği oğlu (üvey) şeklindedir. Müslümanlar bin, gayrimüslimler veled ifadesini kullanmışlardır. Çok istisnai olarak (örneğin: Timur veled-i Abbas) “veled” ifadesi yer almıştır. Çüngüş merkezi ile bağlı köylerin nüfus defterleri incelendiğinde en fazla yer alan isimlerin dini içerikli olduğu görülmektedir. Özellikle Muhammed (Mehmet) ismi açık ara en fazla tercih edilen isimdir. Bunu Hasan, Hüseyin, Ali, Mustafa, Ahmed, Yusuf gibi isimleri takip etmektedir. Bu durum hiç şüphesiz Müslüman bir toplumun isim tercih ederken dini hassasiyete önem vermesinden kaynaklanmaktadır.

Müslümanlar genellikle meslek, lakap veya unvanla anılmıştır. Katırcı Bekir Hacı Muhammed, Kokol Süleyman, Bakkal Hodu Muhammed, Kolo Hüseyin b. Hasan, Hasan b. Koyun Osman, Çavuş Ahmed, Tımarlı tekaüdlerinden Ömer vb. Bazı kişiler muhtemelen doğdukları veya geldikleri yerle anılmıştır. Hasan Efendi b. Muhammed Mahmudanlı, Ahmed b. Karakayalı Muhammed, Bosmalı Gögebakan Muhammed bunlara örnek verilebilir.

Kişilerin fiziki özellikler ve davranışları ile ilişkilendirilmiş lakapları bulunmaktadır. Sakallı Hasan, Kirli Osman, Altıparmak, Arab Hasan, Yeğen Hüseyin, Köse Hüseyin, Reşo Muhammed, Mecnun Ali, Şeytan Ömer, Kırık Ali, Köse Hüseyin, Sağır Osman, Kanlı Hüseyin, Kötek Osman, Evsat Hasan, Koyun Ali, Çatal Ahmed, Bal Ahmed, Şehla (şaşı) Ahmed, Deli Osman, Gül Ahmed, Kılık Ahmed, Zor Mustafa, Kır Ahmed, Külah Ahmed, Kara Ahmed vb. Bazı isimler halk arasında kısaltıldığı şekilde yazılmıştır veya isimler o şekilde konulmuştur. Süleyman b. Hamo (Mehmet), Hasan b. Silo (Süleyman), Mustafa b. Ramo (Ramazan), Apo b. Bego (Abdullah) buna örnek verilebilir. Kefalet Defterinde etnik kimlik ifade eden isimler yok denecek kadar azdır. Sadece birkaç defa Kürt ifadesi kullanılmıştır. Hasan b. Kürt Meyni, Kürt Ömer b. Ahmed, Hüseyin b. Kürt Muhammed vb. Bu şekilde Kürt olarak tanımlanan kişilerin kayıtlı bulunduğu köylerin Ermiye, Avut ve Elyos gibi Türk köyleri olması dikkat çekmektedir. Genellikle dışarıdan gelen ve etnik olarak azınlıkta bulunan kişilerin etnik kimliği ile tanımlanması yaygın olan bir durumdur. Kişiler bazen mensubu olduğu sülaleye bağlı olarak ifade edilmiştir. Mesela “Mürsel b. Mamito Ahmed” adlı kişinin Mamitogillerden olduğu anlaşılmaktadır. Yine Hüseyin b. Kalo Muhammed ve Kotur Ali gibi isimlerde de Kalogiller ve Koturgiller gibi ailelere mensubiyet ifade edilmektedir.

2. Çüngüş Kasabasının Mahalleleri ve Demografik Yapı

Çüngüş, 1516 yılında Osmanlı idaresine girdikten sonra bazen kaza bazen de nahiye statüsünde kalmıştır. Günümüzde Diyarbakır, Elazığ, Malatya ve Adıyaman illeri arasında kalan Çüngüş ana yollardan uzak olması ve coğrafi konumu nedeniyle yoğun bir nüfus potansiyeline sahip bir yerleşim merkezi değildir. Müslüman ve Hristiyanların asırlarca bir arada yaşadıkları eski bir yerleşim yeridir. Çüngüş Kefalet Defterine göre kasaba merkezinde diğer bir ifade ile nefsi-Çüngüş’de Müslümanlar iki mahallede ikamet etmektedir. İbadet yerleri üzerinden tanımlanan mahallelerde toplam 306 kişi bulunmaktadır. Bu sayı Müslümanların tamamını değil sadece kefalet kapsamına giren erkekleri kapsamaktadır. Kefalet Defterinde alt sınır olarak kaç yaşına kadar olan erkeklerin kefalet kapsamına alındığı belli değildir. Ancak Şeriye Sicillerinde benzer durumlarla ilgili hususlara “akıl, baliğ ve mümeyyiz” vasıfları taşıyan kişilerin reşit kabul edildiği dikkate alındığında bu yaşın 15 ve üstü olduğu söylenebilir. Kasaba merkezinde Ermenilerin beş mahallede yaşadıkları ve bu mahallelerin keşiş unvanlı din adamları adına oluşturulduğu görülmektedir. Müslümanların en fazla bulunduğu mahalle Cami-i Sûk (Çarşı), Ermenilerin ise en fazla bulunduğu mahalle Keşiş Evanes Mahallesi’dir. Müslümanların toplam nüfus içerisindeki yeri yaklaşık % 25’dir. Müslümanların ve Ermenilerin ikamet ettikleri mahalleler ve kişi sayısı şöyledir:

Sıra	Mahalleler	Müslüman/Ermeni	Kişi sayısı
1	Cami-i Sûk Mahallesi	Müslüman	179
2	Cami-i Kebir Mahallesi	Müslüman	127
3	Keşiş Haço Mahallesi	Ermeni	131
4	Keşiş Evanes Mahallesi	Ermeni	326
5	Keşiş Nikoğos Mahallesi	Ermeni	278
6	Keşiş Kalyo Mahallesi	Ermeni	166
7	Keşiş Mardures Mahallesi	Ermeni	31
Toplam			1.238

Buna göre kasaba merkezindeki Müslüman ve Ermenilerin kefalet kapsamına giren erkek sayısı 1.238 kişidir. Akıl, baliğ olmayan erkek ve kadınlar da dikkate alındığında bu sayının yaklaşık dört katına çıkması muhtemeldir. Bu durumda kaza merkezinde yaklaşık 5.000 kişinin yaşadığı söylenebilir.

1891 yılında Çüngüş’ü ziyaret eden Arifi Paşa’nın kaydına göre Çüngüş’ün mahalle ve nüfus dağılımı şöyledir (Öztürk-Yılmazçelik, 1997: 106):

Sıra	Mahalleler	Müslüman	Ermeni
1	Cami-i Kebir Mahallesi	574	
2	Cami-i Sûk Mahallesi	713	
3	Kale Mahallesi	-	1.232
4	Orta Mahalle	-	1.638
5	Başpınar Mahallesi	-	1.050
TOPLAM		1.287	3.920

Buna göre Müslümanların nüfusu 1287 iken Ermeniler 3920 kişidir. 5.207 kişiden oluşan Çüngüş kasabasında Müslümanlar iki mahallede Ermeniler ise üç mahallede ikamet etmektedir. Müslümanların toplam nüfus içerisindeki oranı % 25 dolayındadır. 1842 tarihli nüfus oranı dikkate alındığında Müslümanların Ermenilere oranı yaklaşık % 4 oranında azalmıştır. Bu arada dikkat çeken bir husus Ermenilerin yaşadıkları mahallelerin isimlendirilmesidir. Kefalet Defteri'nde keşiş unvanlı olan beş mahallenin başka isimlerle anıldığı görülmektedir. Arifi Paşa'nın bu kayıtlarını dönemin arşiv kayıtları ve Çermik şer'iyeye sicilleri de teyit etmektedir. Buna göre Müslümanların yaşadığı mahalleler değişmezken, Ermenilerin yaşadığı mahalleler Kale, Orta ve Başpınar şeklinde ifade edilmiştir. Bu tasnif Çüngüş'ün tarihi coğrafyasına uygun bir isimlendirmedir.

Çüngüş Ermenileri Kale Mahallesi, Orta Mahalle ve Başpınar Mahallesinde ikamet etmektedirler. 1897 tarihli bir vergi çizelgesindeki oranlara bakıldığı zaman Ermeniler; Ermeni, Katolik ve Protestan şeklinde üç mezhebe mensuptur. Ermeni olarak ifade edilenler, Ermenilerin en eski Gregoryan mezhebine tabiidirler. Nüfus yoğunluğu açısından en fazla olanlar Gregoryan Ermeniler, en az olanlar ise Katolik Ermeniler'dir. Ermenilerin en yoğun olarak buldukları mahalle Orta Mahalle'dir. En az oldukları yer ise Kale Mahallesi'dir. Her mahallede her cemaate mensup Ermeni bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile farklı cemaatlere mensup Ermeniler bir arada yaşamaktadırlar. Bu çizelgede Çüngüş kasabasına bağlı tek Ermeni köyü Adış olarak verilmiştir. Çüngüş Ermeni Katolik Murahhasa vekili Oseb ve Protestan cemaati ruhani vekili Bedros tarafından Beyoğlu'ndaki Ermeni Katolik Patrikliğine çekilen 5 Haziran 1903 tarihli cizye vergisi ile ilgili bir belgeden hareketle 1860 yılından itibaren Ermenilerin Ermenilerin farklı cemaatler olarak vergilerini verdikleri dile getirmişlerdir (BOA, DH.TMIK.M., 145/67, s. 5.).

3. Çüngüş Kazasına Bağlı Köyler ve Nüfusu

Çüngüş Kefalet Defterine göre kazaya bağlı 26 köy, üç mezra ve bir tekke vardır. En fazla kişinin bulunduğu yerleşim merkezi Ermiye köyüdür. Köylere bağlı üç mezra bulunmaktadır. Bunlardan Ürküt ve Cihanik (Canik) mezraları Ermiye köyüne bağlıdır. Diğer mezra ise Hindi Baba köyüne bağlı olmakla birlikte herhangi bir adı yoktur. Bu mezra en az kişinin bulunduğu yerdir. Çüngüş'ün girişinde "Tekke" diye ifade edilen Hasan Dede Tekkesi bulunmaktadır. Ermiye köyü bazen An Miriye bazen de Ermiriye diye yazılmıştır. Yine Ermiye köyüne bağlı Canik mezrası Cihanik, Yükrük mezrası ise Ürküt şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum yukarıda da ifade edildiği gibi kâtibin dikkatsizliği ve özensizliğinden kaynaklanmaktadır.

Kazaya bağlı Müslüman köylerin isimleri ve kefalet kapsamındaki erkek sayısı şöyledir:

Sıra	Köyler ve mezralar	Kişi sayısı
1	Hasan Dede Tekkesi	10
2	Hoya Köyü	76
3	Adış Köyü	26
4	Karakilise Köyü	37
5	Hindi Baba Mezrası	7
6	Hindi Baba Köyü	93
7	Elyos Köyü	156
8	Avid Köyü	142
9	Ermiye Köyü	240
10	Ürgüt Mezrası (Ermiye Köyüne Bağlı)	35
11	Cihanik Mezrası (Ermiye Köyüne Bağlı)	12
12	Hacılar Köyü	78
13	Ekrek Köyü	30

14	Çanakçı-yı Ulyâ (Yukarı Çanakçı) Köyü	64
15	Çanakçı-yı Süflâ (Aşağı Çanakçı) Köyü	54
16	Alaeddin Köyü	52
17	Sarsab Köyü	113
18	Mığırğan Köyü	52
19	Samılı Köyü	68
20	Mansuran Köyü	143
21	Polat/Bolat Köyü	46
22	Kavak Köyü	143
23	Keydan Köyü	190
24	Şebikan Köyü	77
25	Bosma Köyü	118
26	Mahmudan Köyü	58
27	Yenice Avut Köyü	33
28	Kilise Köyü	106
29	Kündeci Köyü	55
30	Silvas (Salvaz) Köyü	163
TOPLAM		2.477

Tablodan anlaşıldığı üzere Çüngüş kazasına bağlı Müslüman köy ve mezralarda kefalet kapsamındaki erkek sayısı 2.477 kişidir. Kefalet kapsamına girmeyen erkekler ile kadınlar da dikkate alındığında bu sayının yaklaşık 10.000 civarında olduğu söylenebilir. Çüngüş kazasına bağlı köyler içerisinde Ermenilerin yaşadığı tek köy Adış köyüdür. 1518 tarihli Osmanlı tahrir kayıtlarında sadece Ermenilerin yaşadığı Adış köyüne zaman içerisinde bazı Müslümanların da yerleştiği anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Adış köyünde 26 kişi bulunmaktadır.

Birçok Osmanlı arşiv belgesinde Adış köyü, Adış-i Ulyâ (Yukarı Adış) ve Adış-i Süflâ (Aşağı Adış) olmak üzere iki kısımdır. Ancak bazı belgelerde ise ikisi bir arada Adış karyesi olarak verilmektedir. Kefalet Defterinde ise Çüngüş'e tabi Adış köyü verildikten sonra üç mahalle sıralanmıştır. Keşiş unvanlı din adamları adına oluşturulmuş olan mahallelerin hangi Adış'e bağlı olduğu belirtilmemiştir.

Sıra	Mahalleler	Kişi sayısı
1	Adış Köyü	102
2	Keşiş Bedros Mahallesi	98
3	Keşiş Kivork Mahallesi	119
4	Keşiş Mardures Mahallesi	87
TOPLAM		406

Buna göre Adış köyünde 102 kişi bulunurken geri kalan üç mahallede ise 304 kişi yer almaktadır. Adış ve bağlı mahallelerde toplam 406 kişinin varlığı, bu köyünün önemli bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Zira Çüngüş'e bağlı Müslüman köylerden hiç birisinde bu kadar bir nüfus yoktur. Kefalet kapsamındaki kişi sayısının hanedeki kişi sayısının yaklaşık dörtte biri olduğu düşünüldüğünde Adış köyünde yaklaşık 2000 kişinin olduğu düşünülebilir. Her ne yukarıdaki çizelgede Adış köyünün bir kısmı mahalle olarak kaydedilmişse de birçok kaynakta Adış köyünün mahalle zikredilmeden ifade edilmiştir. Nitekim 1897 tarihli bir vergi çizelgesinde Çüngüş kasabasına bağlı tek Ermeni köyü Adış'in tek bir köy olarak yazıldığı görülmektedir (BOA, DH.TMIK.M., 145/67, s. 5.).

4. Ermenilerin Ekonomik Durumu ve Meslek Dağılımı

Çüngüş kasabesindeki Ermenilerin çeşitli mesleklerle uğraştıkları ve adeta kazasının tüm alanlarında belirleyici oldukları görülmektedir. Çüngüş kasabasında beş mahallede oturan Ermenilerin Kefalet Defterine göre 30 ayrı meslek ve uğraşa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çüngüş kasabesindeki Ermenilerin mahalle bazındaki meslek ve uğraşları şöyledir:

Meslekler	Keşiş Haço Mahallesi	Keşiş Evanes Mahallesi	Keşiş Nikoğos Mahallesi	Keşiş Kalyo Mahallesi	Keşiş Mardures Mahallesi
Köşger	25	70	47	39	14
Kılıççı	1	-	1	-	-
Cülha	3	1	3	-	-
Babuşçu	1	3	-	2	-
Nalband	6	6	10	4	-
Bakkal	1	1	-	-	1
Amele	5	3	2	-	-
Çerçi	2	1	5	3	1
Katırcı	1	3	2	-	1
Neccar	1	1	3	1	-
Eskici	2	11	1	2	-
Boyacı	3	2	2	1	-
Çilingir	1	-	4	1	-
Attar	1	1	-	-	-
Debbağ	1	-	-	-	-
Demirci	1	10	6	-	-
Keşiş	1	-	5	3	-
Etmekçi/Ekmekçi	-	3	1	3	-
Kalaycı	-	9	11	5	-
Berber	-	3	2	-	-
Tüfekçi	-	2	-	-	-
Kassap	-	3	-	-	-
Dinkçi	-	1	-	-	-
Değirmenci	-	1	-	4	-
Çulcu	-	-	1	1	1
Kuyumcu	-	-	2	3	-
Buruncu	-	-	1	-	-
Mahsaracı	-	-	1	-	-
Hallak	-	-	-	2	-
Kırıkçı	-	-	-	2	-

Çizelgede görüldüğü üzere Köşger veya keşger olarak ifade edilen ayakkabıcılık en fazla kişinin uğraş alanıdır. Toplamda 195 kişinin ayakkabıcılıkla uğraşması bu işin önemli bir üretim ve pazarlama potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir. Bu arada hayvancılığın yaygın olduğunu göstermektedir. Zira ayakkabıcılık veya köşgerlik deri ürünlerine dayanan bir meslektir. Bundan sonra, nalbantlık, neccarlık, demircilik, kalaycılık, eskicilik ve çulculuk takip etmektedir. Bir şehrin potansiyel imkanları dikkate alındığında Çüngüş'te hemen hemen tüm mesleklerin mevcut olduğu ve bunun da Ermeniler tarafından icra edildiği görülmektedir. Bu durum aslında gayrimüslimlerin yaşadığı birçok yerleşim yeri için geçerlidir. (Akman, 2020: 32) Bu durumun en önemli nedeni gayrimüslimlerin askerlik yapmaması ve büyük ölçüde şehir merkezlerinde yaşaması ile ilgilidir. Çüngüş kasabası dışında Ermenilerin yaşadığı bir diğer yer Adış köyüdür. Kefalet Deflerindeki kayıtlara göre Adış köyündeki Ermenilerin meslek ve uğraş alanları şöyledir:

Meslekler	Adış	Keşiş Bedros Mahallesi	Keşiş Kivork Mahallesi	Keşiş Mardures Mahallesi
Keşiş	6	-	-	1
Katırcı	5	2	-	2
Ekmekçi	2	-	1	-
Cullah/Çulha	4	-	-	5
Demirci	2	9	1	-
Rencber	-	1	-	1
Taracı	-	1	-	-

Köşger	-	-	-	1
Mahsaracı	-	-	-	-

Bu çizelgeye göre Adış köyü ve bağlı mahallelerde 12 kişi demircilikle, 9 kişi katırcılıkla, 9 kişi dokumacılıkla, 3 kişi ekmek satarak, 2 kişi rencberlikle, 1 kişi ayakkabıcılıkla ve 1 kişi de tarakçılık yapmakla geçimlerini temin etmektedir. Bu arada köyde keşiş unvanlı 7 kişi bulunmaktadır. Adış köyü, coğrafi yapısı nedeniyle hemen hemen hiç tarım alanı olmayan bir yerdir. Sadece bostan ve meyvelikler bulunmaktadır. Bu nedenle buranın halisi büyük ölçüde başka şehirlerde özellikle de İstanbul'da çalışarak geçimlerini temin etmektedir.

5. Çüngüş Kasabesindeki ve Köylerdeki Müslümanların Meslekleri

Ermeniler Çüngüş kasabasında nüfus olarak belirleyici oldukları gibi şehrin ekonomik hayatında da etkili idiler. Ancak Müslümanların kazanın ekonomik alanında belirleyici bir konumda olmadıkları görülmektedir. Çüngüş kasabesindeki Müslümanların mahalle bazında meslek ve uğraş alanları şöyledir:

Meslekler	Cami-i Sûk Mahallesi	Cami-i Kebir Mahallesi
Bakkal	5	1
Katırcı	14	8
Kahveci	2	-
Tellal	1	-
Babuşcu	-	1
Berber	-	1
Tımarlı	-	3
Bayrakdar	-	1
Neccar	-	1

Görüldüğü üzere kaza merkezindeki Müslümanların en fazla uğraş alanı katırcılıktır. Katırcılık genel olarak odun, eşya ve çeşitli malzemelerin taşınması işidir. Katırcılık ve eşekçilik mekkârecibaşı gözetiminde şehirlerarası ticaret kervanlarında nakliye işi yapmaktadırlar. 22 kişinin bu iş ile uğraşması Çüngüş'teki nakliye işlerinin Müslüman işlerinde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra 6 bakkallıkla, 2 kişi kahvecilikle, 1 kişi marangozlukla, 1 kişi ayakkabıcılıkla, 1 kişi de berberlikle, 1 kişi tellallıkla uğraşmaktadır. Bu arada kasabada 3 kişi tımarlı, 1 kişide bayraktar olarak görülmektedir.

Çüngüş kazasına bağlı Müslüman köylerde ahalinin rencberlik ve çiftçilik dışında herhangi bir uğraş alanı yoktur. Sözlüklerde *rençper*; meşakkatli ve ağır işleri yapan, tarla, bağ, bahçe, toprak ve yapı işlerinde çalışan gündelikçi işçi ve ırgat olarak tanımlanmıştır. Çüngüş Nüfus Defterinden anlaşıldığına göre Çüngüş'te gündelik işler yaparak geçimini sağlayan geniş bir kitle mevcuttu. Şehirde vasıfsız işlerde, beden gücüyle çalışarak geçimini sağlayan rençperler toplam 401 kişidir. Bunların büyük bir kısmı Müslüman ahalidendi. Kazada halkın yaygın olarak geçimini sağladığı mesleklerin başında çiftçiliğin yer aldığı incelediğimiz nüfus defterinin kayıtlarından anlaşılmıştır. Çiftçilik mesleği, arazinin işlenmesi sonucu başta tahıl ürünleri olmak üzere tüketim maddelerini sağlamanın temel yoludur. Kamûs-ı Türkî'de çiftçilik; öküz çifti ile araziyi işlemek sanatı, ziraat; çiftçi ise öküz çifti ile sapan sürerek toprağı işleyen, kendi malı olmayan bir çiftlikte belli bir ücret almak için emek sarf eden kişi olarak tanımlanmıştır (Şemseddin Sami, 2017: 511).

Çüngüş'e bağlı Müslüman köylerdeki ahalinin meslekleri ve uğraş alanları şöyledir:

Sıra	Mezra ve köyler	Rencber	Çiftçi
3	Hasan Dede Tekkesi	-	1
4	Hoya Köyü	6	-
5	Adış Köyü	6	-
6	Karakilise Köyü	14	1
7	Hindi Baba Mezrası	4	-
8	Hindi Baba Köyü	54	-
9	Elyos Köyü	64	-

10	Avut Köyü	27	-
11	Ermıye Köyü	33	-
12	Ürgüt Mezrası	6	-
13	Cıhanık Mezrası	3	-
14	Hacılar Köyü	4	-
15	Ekrek Köyü	7	-
16	Yukarı Çanakçı Köyü	19	-
17	Aşağı Çanakçı Köyü	5	4
18	Alaeddin Köyü	9	9
19	Sarsab Köyü	30	15
20	Mıgırđan Köyü	7	17
21	Samılı Köyü	-	31
22	Mansuran Köyü	12	29
23	Polat Köyü	2	20
24	Kavak Köyü	5	45
25	Keydan Köyü	8	65
26	Şebikan Köyü	-	30
27	Bosma Köyü	-	48
28	Mahmudan Köyü	19	-
29	Yenice Avut Köyü	13	1
30	Kilise Köyü	43	2
31	Kündeci Köyü	1	7
32	Salvaz Köyü	-	2

Nüfus defterinin kayıtlarına göre 327 kişi çiftçi olarak görölmektedir. Kazada ve köylerde çiftçilikle uğraşan ahalinin tamamına yakını Müslümandır. Burada bir hususa dikkat çekmek gerekiyor. Bazı köylerde hiç rençber veya çiftçi gösterilmemesi bizce doğru değildir. Zira Salvaz köyü, Çüngüş'ün en büyük köylerinden olmasına ve önemli ölçüde tarım sahasına sahip olmasına rağmen kayıtlarda sadece 2 çiftçi gösterilmesi muhtemelen kayıtlardaki dikkatsizlikten kaynaklanmıştır. Bu mesleklerin yanı sıra sadece birkaç köyde birkaç tane farklı meslek ve uğraş söz konusudur. Buna göre Hoya köyünde 1 kişi değirmenci, 4 kişi çulcu ve 2 kişi katırcıdır. Avut köyünde 1 kişi katırcı, Ermıye köyünde ise 1 kişi deveci olarak görölmektedir. Bu arada Elyos köyünde iki kişi cerrah olarak tanımlanmıştır.

6. Çüngüş Kasabasında ve Köylerde Toplumsal Statüler (Molla, Ağa, İmam, Hafız, Hacı)

Çüngüş Kefalet Defterinde yazılan kişilerin lakap ve unvanlarından hareketle onların toplumsal statülerini tespit etmek mümkün olmaktadır. Kayıtlara yansıyan verilerden hareketle Çüngüş kazasında en çok kullanılan lakaplardan biri *molla* ifadesidir. Çüngüş Nüfus Defterinde molla lakabı toplam 97 defa geçmektedir. Çüngüş Nüfus Defterinde kullanılan dini sıfatlardan biri de *imam* lakabıdır. Çüngüş kazasında toplam imam lakabı yedi defa kullanılmıştır. Bu konuda defterde eksiklik olduğunu düşünmekteyiz. Zira bazı köylerde imam olmasa da kasaba merkezindeki iki önemli camide imamların olması gerekirken bunun belirtilmediği görölmektedir. Örneğin Cami-i Kebir ve Cami-i Sûk mahallelerinde kefalet listeleri oluşturulduktan sonra kefalet senedinin altında imamların mührü bulunmaktadır. Cami-i Kebir Mahallesi imamı Molla İbrahim olmakla birlikte Cami-i Sûk Mahallesi imamı okunamamıştır. Benzer bir şekilde Çanakçı-yı Ulyâ (Yukarı Çanakçı) köyünde kefalet listesinde imam belirtilmezken kefalet senedinde Molla Hasan'ın imam olduğu belirtilmiştir.

Dini vecibesini yerine getirmek amacıyla Hicaz'a gidip gelmiş kişilere verilen *hacı* lakabı Çüngüş'te kullanılan lakaplardandır. Hacı ifadesi bazen hem lakap hem isim hem de baba lakabı veya baba ismi olarak kullanılmıştır. Ancak bunlardan hangisinin dini amaçla kullanıldığını saptayamadık. Kefalet Defterinde Hacı lakabı 60 yerde geçmektedir. Hâfız lakabı, Kuran-ı Kerim'i tamamen ezberleyen ve ezberinde tutan kimseler için kullanılan bir lakaptır. Kefalet Defterine göre kazada 2 tane *hâfız* bulunmaktadır. Bu da sadece Cami-i Sûk Mahallesi'ndedir. Bununla birlikte hafız ifadesi Salvaz Köyü'de isim olarak da kullanılmıştır. Önemli lakaplardan ve toplumsal statü ifade

eden kavramlardan birisi de *ağa* ifadesidir. Kırsal kesimde tarıma elverişli geniş toprakları olan, bulunduğu yerde sözü geçerli, nüfuz sahibi kişilere *ağa* denmektedir. *Ağa* lakabı 27 yerde geçmektedir.

Çüngüş kasabası ve kazaya bağlı Müslüman köylerdeki ahalinin toplumsal statü ifade eden lakapları şöyledir:

Sıra	Mahalle ve köyler	Molla	İmam	Hafız	Hacı	Ağa
1	Cami-i Sûk Mahallesi	14	-	2	14	7
2	Cami-i Kebir Mahallesi	8	-	-	15	2
3	Hasan Dede Tekkesi	1	-	-	-	-
4	Hoya Köyü	1	-	-	1	-
5	Adış Köyü	-	-	-	-	-
6	Karakilise Köyü	1	-	-	2	-
7	Hindi Baba Mezrası	-	-	-	-	-
8	Hindi Baba Köyü	15	-	-	-	1
9	Elyos Köyü	15	1	-	6	4
10	Avut Köyü	8	1	-	3	3
11	Ermeye Köyü	9	1	-	3	5
12	Ürgüt Mezrası	-	-	-	-	-
13	Cihanik Mezrası	-	-	-	-	-
14	Hacılar Köyü	1	1	-	-	4
15	Ekrek Köyü	-	-	-	-	-
16	Yukarı Çanakçı Köyü	1	-	-	-	-
17	Aşağı Çanakçı Köyü	4	-	-	-	-
18	Alaeddin Köyü	-	-	-	-	-
19	Sarsap Köyü	5	-	-	-	-
20	Mırgırgan Köyü	2	-	-	-	-
21	Samılı Köyü	-	-	-	2	-
22	Mansuran Köyü	1	-	-	1	-
23	Polat Köyü	-	-	-	-	-
24	Kavak Köyü	1	-	-	8	-
25	Keydan Köyü	3	-	-	-	-
26	Şebikan Köyü	-	-	-	-	1
27	Bosma Köyü	1	-	-	-	-
28	Mahmudan Köyü	-	-	-	-	-
29	Yenice Avut Köyü	2	-	-	-	-
30	Kilise Köyü	-	1	-	-	-
31	Kündeci Köyü	1	1	-	1	-
32	Salvaz Köyü	3	1	-	4	-

7. Mahalle ve Köy Muhtarları

Sözlükte “seçilmiş” anlamına gelen muhtâr, terim olarak “mahalle veya köyün işlerini yönetmek için atanmış/seçilmiş idareci” demektir. Kelime, muhtarlık teşkilâtı kurulmadan önce mahalle, köy ve kasabanın önde gelen güvenilir kişileriyle esnafın ileri gelenlerini de nitelerdi. Muhtarlık teşkilâtı ilk defa 1829’da İstanbul’da ve bilâd-ı selâsede (Üsküdar, Galata ve Eyüp) uygulamaya konuldu. Bunda amaç İstanbul’a göçü kontrol etmek, mahallelere giriş çıkışı denetim altına alarak güvenliği sağlamak ve yönetim aleyhinde yapılan dedikoduları önlemektir. İlk muhtarlar tayin yoluyla iş başına getirildi. Teşkilât İstanbul dışında 1833’ten itibaren önce Kastamonu’da oluşturuldu. Kastamonu sancağına bağlı Taşköprü’de âyan Hacı Ömer’in halka kötü davranması ve fazla vergi toplaması üzerine ortadan kaldırılmasının ardından mütesellim Mustafa Ağa, onun yerine yeni âyan seçtirmeyerek İstanbul’da uygulanmakta olan muhtarlık usulünü getirdi.

Her mahallede halk nezdinde saygınlığı olan, tecrübeli, namuslu ve becerikli kimselerden seçtiği iki kişiyi “muhtâr-ı evvel” ve “muhtâr-ı sâni” adıyla tayin etti. Ayrıca mahalle imamlarını

muhtarlara, muhtarları mahalle sakinlerine ve mahalle ileri gelenlerini de birbirine kefil yaparak durumu İstanbul'a bildirdi. Bu sistem bir bakıma II. Mahmud'un nüfuzunu yok etmek istediği âyanlığın yerine ikame edilmişti. 1833 yılından itibaren bu uygulama genelleştirildi. Mahalle/köyde güvenliği sağlamak, verginin tevziine ve toplanmasına yardımcı olmak muhtarların başlıca görevleriydi. Bu sebeple muhtarlar gelenlerin seyahat belgelerini (mürur tezkiresi) kontrol eder, tezkiresizleri geri gönderir, kurallara uygun biçimde yerleşmek isteyenlere yer gösterir, yeni gelenlere kefil bulur veya kendisi kefil olur, ismini deftere kaydedip defter nâzırına bildirirdi. Başka yere gitmek isteyenlere defter nâzırının onayı ile mahkemenin vereceği mürur tezkiresine temel teşkil etmek üzere şahsın eşkâli ile anne ve baba adı, gitmek istediği yer ve orada kalacağı süreyi belirtir bir mühürlü pusula verirdi. Doğum ve ölümlerin, başka yere göç eden veya gelenlerin kayıtlarını tutar, günü gününe defter nâzırına bildirirdi (Akyıldız, 2006: 51-53).

Çüngüş kasabasında mahalleler ile kazaya bağlı köylerin tamamında muhtar gözükmemektedir. Atanan muhtarların içerisinde ağa, molla, rencber ve çiftçi olanlar vardır. Cami-i Kebir Mahallesi ile yaklaşık 15 köyde muhtarın gösterilmemesi dikkat çekici bir durumdur. Kâtibin dikkatsizliğinden dolayı muhtar ifadesinin yazılmama ihtimali olabileceği ihtimali bulunmaktadır. Mesela kefalet listesinde yer almamasına rağmen kefalet senedinin altındaki mühürlere bakıldığında hem Cami-i Sûk hem de Cami-i Kebir'de muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani şeklinde iki muhtarın olduğu görülmektedir.

Kefalet Defterine göre mahalle ve köy muhtarlarının dağılımı şöyledir:

Sıra	Mahalle ve köyler	Muhtarlar
1	Cami-i Sûk Mahallesi	Mustafa b. Genç Ali
2	Adış Köyü	İbrahim b. Cebrail
3	Karakilise Köyü	Hüseyin b. Halil
4	Hindi Baba Köyü	Molla Hüseyin b. Mustafa
5	Elyos Köyü	Ömer Ağa
6	Avut Köyü	İbrahim Ağa
7	Ermeye Köyü	Ali Ağa b. Hüseyin
8	Ürgüt Mezrası	Osman b. Süleyman
9	Yukarı Çanakçı Köyü	Mustafa b. Yakub Muhammed
10	Aşağı Çanakçı Köyü	Muhammed b. Hasan
11	Sarsab Köyü	Osman b. Dımili Muhammed
12	Mansuran Köyü	Resul b. Ali
13	Polat Köyü	Ali b. Hasan
14	Şebikan Köyü	Hasan b. Hüseyin
15	Kündeci Köyü	Hacı Halid b. Beyzade

Bu çizelgede görüldüğü üzere kaza merkezinde sadece bir mahallede muhtar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra biri mezra toplam 14 köyde de muhtar bulunmaktadır. Kazaya bağlı diğer köylerde muhtar gözükmemektedir. Birkaç köyde bu durum kâtibin dikkatsizliğinden kaynaklansa da sayımın olduğu dönemde bazı köylerde muhtar olmadığı kuvvetle muhtemeldir. Zira muhtarlık teşkilatı henüz daha yeni oluşturulduğundan dolayı ilgili yerlere muhtar ataması olmamış da olabilir. Muhtarı olan köylerde de sadece muhtar-ı evvelin ismi belirtilmiştir.

Sonuç

Kefalet sistemi, gerek insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde ve gerekse devlet-reaya ilişkilerinde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlılar zamanında iktisadî ve ticarî işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde kefaletle müracaat edildiği gibi, toplumda asayişin sağlanması ve suçların önlenmesi için de sık başvurulan bir yöntem olmuştur. Bu uygulama kişilerde sorumluluk bilinci oluşturmakta ve insanların daha dikkatli davranmasını sağlamaktaydı. 1846 tarihli Çüngüş Kefalet Defteri de bu kapsamda tanzim edilmiştir. Şehirdeki ve köylerdeki ahali ikişerli olarak birbirine kefil yapılmıştır. Şahısların ve kefillerinin isimlerinin yazıldığı listesinin altına birer kefalet senedi yazılmıştır. Bu kefalet senetlerini mahalle ve köy muhtarları ile imam ve ihtiyar heyeti imzalamıştır. Kefalet Defterinden hareketle Çüngüş'ün mahalleleri, kazaya bağlı köylerin isimleri, kefalet kapsamındaki kişilerin özellikleri, lakapları, kişilerin meslekleri, sosyal ve ekonomik

durumları, sahip olduğu özür ve hastalıklar ile yerleşim merkezlerinin demografik yapısı tespit edilmiştir. Buna göre Çüngüş kasabası yedi mahalleden oluşmaktadır. Bunun ikisinde Müslümanlar geri kalanında Ermeniler yaşamaktadır. Kaza merkezinde kefalet kapsamındaki erkek sayısı 1.238'dir. Kazaya bağlı köyler içerisinde sadece Adış köyünde Ermeniler vardır. Adış köyünde 406 Ermeni bulunmaktadır. Kazaya bağlı 26 köy, üç mezra ve bir tekke vardır. Bu köylerde 2.477 kişi yaşamaktadır. Çüngüş kasabasındaki Ermenilerin çeşitli mesleklerle uğraştıkları ve adeta kazasının tüm alanlarında belirleyici oldukları görülmektedir. Ancak gerek kaza merkezinde ve gerekse de kazaya bağlı Müslüman köylerdeki ahalinin katırcılık, rencberlik ve çiftçilik dışında esaslı bir uğraşı olmadığı görülmektedir. Bu nedenle Çüngüş dışarıya göç veren bir yerleşim merkezidir. Çüngüş'e bağlı köylerden 14 tanesinde muhtar bulunmaktadır. Dini unvanlar açısından bakıldığında Çüngüş mutedil bir konumdadır. Dini bir statü ifade eden molla unvanı kaza merkezi dışında en fazla Elyos, Hindi Baba, Avut ve Ermiye köylerinde bulunmaktadır. Hacı unvanına sahip kişiler kaza merkezi dışında en fazla Kavak, Elyos, Ermiye ve Salvaz köyünde vardır. Köylerin çoğunda imam bulunmamaktadır. Köyler içerisinde sadece beş köyde ağa lakaplı kişi vardır. Bu durum büyük ölçüde ekonomik ve insan kaynağına dayanan ağalık sisteminin Çüngüş'te yaygın olmadığını göstermektedir.

Kaynakça

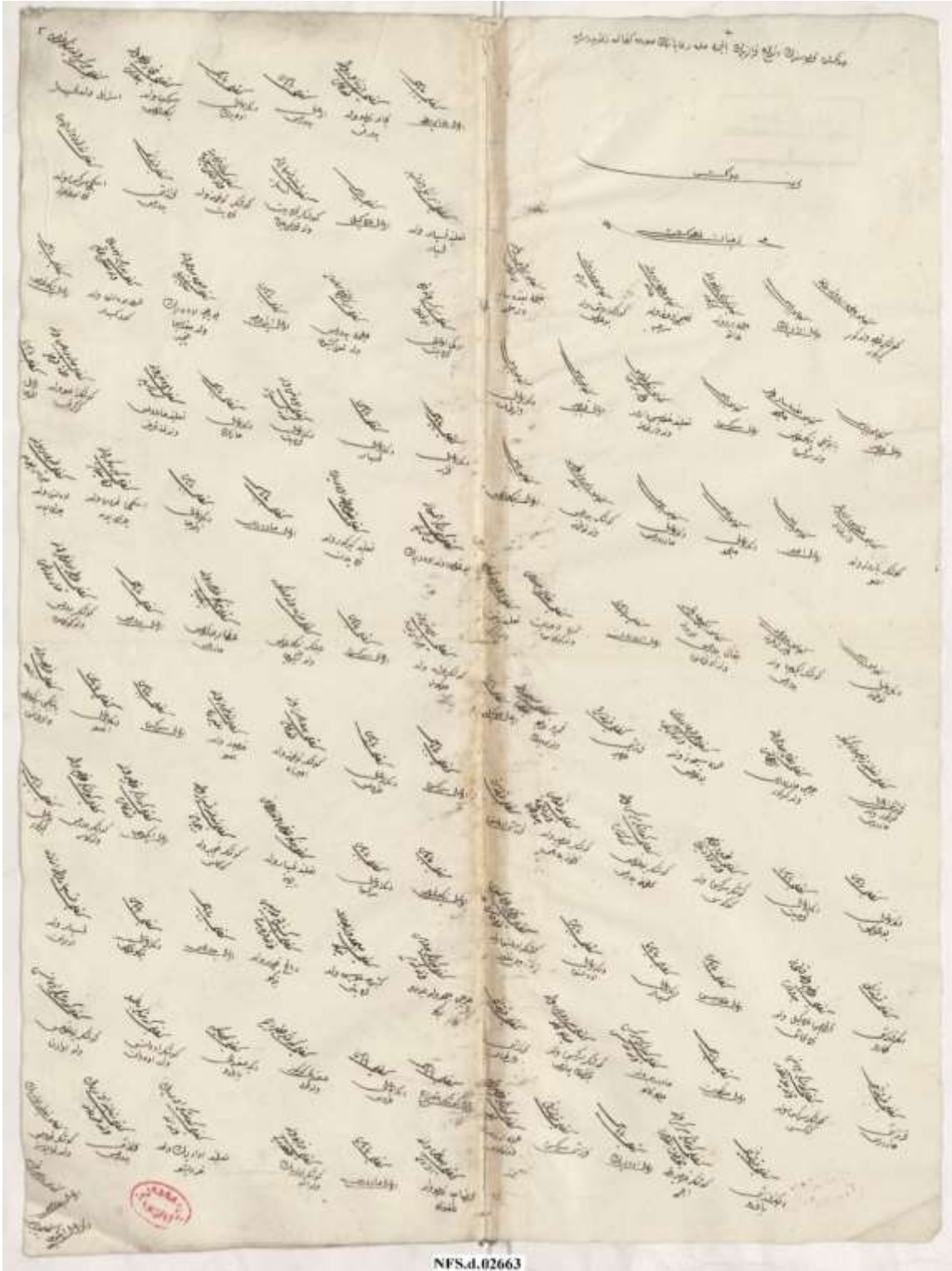
Arşiv Belgeleri

BOA, DH.TMIK.M.. , 145/67

BOA, NFS.d., 2663

Kitap, Makale ve Ansiklopedi Maddeleri

- Akdağ, M. (1995). Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akman, E. (2020). *1262/1845 Yılı Siverek Kefalet Defterleri*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- Akyıldız, A. (2006). "Muhtar", DİA, Ankara, C. XXXI, s. 51-53.
- Apaydın, Y. (2002). "Kefalet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Cilt: XXIV, s.168-177.
- Çelik, Ş. (2014). "1261/1845 Tarihli Harput Kefalet Defteri ve Bu Deftere Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Harput Şehri", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, Elazığ, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Öztürk, M. & Yılmazçelik, İ. (1997). "Arifi Paşa'nın Seyahatnamesi Diyarbekir Seyahati", *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, Cilt: XVIII, Sayı: 22.
- Saydam, A. (1997). "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usulü", *Tarih ve Toplum*, Ankara, Sayı: 164.
- Şemseddin, S. (2007). *Kamûs-i Türki*, İkdam Matbaası, Dersaadet.
- Toprak, Seydi V. (2015). *Besni 1846 Tarihli Bir Kefalet Defterlerine Göre Nüfus ve Sosyal Hayat*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman.

Çüngüş Kefalet Defteri İlk Sayfası